

AZ ÖNÁLLÓ UKRAJNA ESZMÉJE A 17. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL 1917-IG Historiográfiai áttekintés

Varga Beáta

Az ukrán területek egyesítése egy egységes és szuverén állam keretében hosszú évszázadokat vett igénybe és kisebb-nagyobb megszakításokkal 1991-ig tartott. Az egyes ukrán területek ez idő alatt egymástól eltérő kultúrájú és politikai berendezkedésű államok kötelékébe tartoztak, ami megosztotta Ukrajna történelmét és megnehezítette az egységesítő törekvéseket. Ennek ellenére a 17. század közepétől végigkövethető az önálló ukrán államiság megteremtésére irányuló lankadatlan törekvés az ukrán vezető körök részéről még akkor is, ha kevés esélyt láttak arra, hogy a szomszédos államok elismerjék a szuverén Ukrajnát.

A nemzeti ukrán állam létrehozására irányuló kísérletek történetében kulcsfontosságú jelentőséggel bír az 1648–1654 közötti időszak, amikor a Bogdan Hmelnyickij által vezetett „összukrán” és egyben protonemzeti jellegű mozgalom nagy történelmi lehetőséget teremtett és több alternatívát kínált az ukránok számára: önállóságot, autonómiát vagy alávetettséget.

Az önálló ukrán állam megteremtésére irányuló kísérletek áttekintésénél kiindulópontként *Hugh Seton Watson* alapművét (Watson 1967) említhetjük meg, aki történeti aspektusból két kulcsponthoz köti az ukrán nemzetté válás folyamatát: a Kijevi Ruszhoz és a Hmelnyickij-mozgalomhoz. Ezen utóbbi eseményt a szerző az első reális lehetőségként értékeli a szuverén Ukrajna létrehozásához, hangsúlyozva ezáltal az ukránok függetlenedési törekvéseit a 17. században. Hmelnyickijt szuverén uralkodónak nevezi, aki-nek azonban meggyőződése szerint mégsem sikerült tartósan megteremteni az önálló ukrán államot, ennek ellenére a függetlenség eszméje elválaszthatatlanul fűződik hozzá és a felkeléséhez (Watson 1967: 608–609).

"Kozák krónikák" és az ukrán nemesi történetírás

Az orosz fennhatóság alatt élő népek közül az első helyen az ukránokat kell kiemelni, akik körében a legkorábban jelentkezett a "nemesi" nem-

zeti tudat kialakulása, amely elsőként a 17. század végi – 18. század eleji ún. "kozák krónikákban" mutatható ki (Ikonyikov 1966 II: 156).

Ukrajna és Oroszország egyesülése után a kozák sztarsina a cár fennhatósága alatti ukrán területeken az uralkodó osztály pozíciójába került, de a 18. század elejétől a cári kormányzat fokozatosan korlátozni kezdte Ukrajna autonóm jogait és vezető rétegeinek privilégiumait. Erre a folyamatra reagálva, a kozák elit soraiból kikerülő ukrán krónikások¹ "rendjük" jogait hangsúlyozva, érveket a "dicső múltból" merítettek.

A 17. századi Ukrajnáról írt egyik leghitelesebb korabeli beszámolónak az ún. "*Szemtanú (=Szamovigyec) Krónikája*" (Szamovigyec 1878) tekinthető, amelyben a szerző a „nemzeti függetlenségért vívott kozák mozgalmat” elkülöníti az alsóbb néprétegek lázadásától.

Az orosz–ukrán kapcsolatok alakulását tárgyalva kiemeli, hogy Hmelnyickij először csak 1653-ban, a vesztes zsvanyeci csata után fordult segítségért Alekszej Mihajlovics cárhoz.² Szamovigyec ezen állítása azt sugallja, hogy a hetman 1653-ig az "önálló Ukrajna" alternatívájában gondolkodott és csak a végső szükségszerűség készítette az Oroszországhoz való csatlakozásra (Szamovigyec 1878: 33).

Szamovigyec művéből az a korabeli vélemény bontakozik ki, hogy a kozák sztarsina nagy történelmi lehetőségről, az önálló ukrán állam megteremtéséről mondott le a Lengyelországtól való elszakadás után és választotta az orosz cár fennhatóságát. Véleményünk szerint ez a történeti munka láthatóan elsősorban az ukrán vezető köröknek a meg nem szerzett függetlenség utáni nosztalgiáját fejezi ki.

Hrihorij Hrabjanka krónikája (Hrabjanka 1854) is a kozák vezetők felfogását fejezi ki, amely műben még csak utalást sem találunk arra, hogy felmerült volna a mozgalom céljai között a független ukrán állam megteremtésének lehetősége. A szerző célja feltehetőleg az ukrán elit cár iránti feltétlen hűségének bizonyítása lehetett, amely véleményét az 1654-es egyezményt minősítő „újraegyesülés” (Hrabjanka 1854: 129) formulával is alátámasztotta, tükrözve ezáltal a kozák sztarsina integrációs törekvéseit.

---

¹ A krónikaírók ekkor már nem egyházi személyek közül kerültek ki – mint a korábbi évszázadokban –, hanem a kozák katonatisztek vagy hivatalnokok közül.

² Ez a megállapítása arra utalhat, hogy nem ismerte, vagy – ami jóval valószínűbbnek tűnik – szándékosan elhallgatta a Hmelnyickij által a cárhoz intézett 1648. június 6-i segélykérő levelet.

Samuil Velicsko (1670–1728) krónikája (*Velicsko* 1864) "Délnyugat-Oroszország" 17. századi eseményeit örökítette meg. Az ukrán hetmanát a kisorosz nép hőségnek, "második Mózesnek" nevezi, aki már 1653 előtt is több alkalommal kezdeményezte az orosz kormányzattal történő kapcsolat-felvételt, de kizárólag egy lengyelelles katonai szövetség megkötése céljából (*Velicsko* 1864: 127–128). A szerző amellet érvel, hogy Hmelnickij csak „végszükségben” ajánlotta Ukrainát a cár „pártfogásába” (*Velicsko* 1864: 159) és mondott le a független ukrán állam megteremtéséről. *Velicsko* álláspontja tehát átmenetet mutat az előző két nézet között: utalást találunk a műben a felkelők önállósodási törekvéseire, de a krónikaíró mégis az „újra-egyesítés” hívének vallja magát. A szerző valójában az ukrán uralkodó osztálynak az orosz kormányzattal szembeni elégedetlenségét és elvárásait fejezte ki, amely azonban már ekkor nem az önállóság alternatívájában gondolkodott, hanem újabb privilégiumokat és rendi jellegű autonómiát igényelt.

A korszak legteljesebb Ukrajna-történetét *A. Rigelman* (1720–1789) írta meg (*Rigelman* 1847), aki szerint Bogdan Hmelnickij azzal a határozott szándékkal hívta össze 1654 januárjában a Perejaszlavi Radát, hogy "Kis-Oroszországot örökre az orosz cár fennhatósága alá adják" (*Rigelman* 1847 III: 173). Az Orosz Birodalom hű alattvalójaként, művében támogatta az ukrán területek Oroszországhoz csatolásának ideológiai jogosultságát. Elfogadta és vallotta, hogy a kisorosz nép jövője csak az egységes orosz állam keretében képzelhető el a Romanov-dinasztia uralma alatt, de kifogásolta az ukrán autonómia fokozatos megnyirbálását 1654 után.

II. Katalin 1767-ben bizottságot hívott össze egy új törvénykönyv összeállítására, melybe az ukrán vezetőrétegek – elsősorban a kozákság – képviselői is meghívást kaptak. Ez az esemény újabb reményeket ébresztett az ukrán elitben, egyrészt a már korábban megszerzett kiváltságaik megtartásához, illetve az I. Péter és utódjai által megnyirbált ukrán autonómia visszaállításához.

A kozák vezetőknek és az ukrán nemességnek az orosz kormányzathoz fűzött várakozásai még nagyobb határozottsággal jelennek meg a 18. század második felének, 19. század első negyedének történeti munkáiban. Elsőként az "*Isztorija Russzov ili Maloj Rossziji*" (*Isztorija Russzov* 1846) című művet kell megemlíteni, amely nagy hatást gyakorolt a kor szinte valamennyi történetírójára és a későbbi feldolgozásokra is. A történetíró megjegyzi, hogy a „kisorosz” nép szabad akaratából egyesült Lengyelországgal (*Isztorija Russzov* 1846: 59), ezért jogában állt bármikor legálisan elszakad-

ni tőle. Ezen kijelentéssel Konyisszkij mintegy burkoltan bizonyítani akarja az Oroszországhoz szintén önkén csatlakozott Ukrajna jogát is a Romanovoktól történő esetleges elszakadásra is, amennyiben kiváltságaiban megsértenék az ukrán elitet. Ebben a gondolatmenetben – óvatos formában ugyan, de – ismét a függetlenség eszméje körvonalazódott.

Az Ukrajna és Oroszország közötti viszony elmérgesedett az 1760-as évektől kezdve, mert II. Katalin – a peremvidékek oroszosítására törekedve – hatálytalanította a bal parti Ukrajna autonóm berendezkedését. Ezzel gyakorlatilag véget ért a Hetmanátus részleges különállása az Orosz Birodalmon belül. Ezt a folyamatot mintegy ellensúlyozandó, a cárnő 1785-ben a – többségében a kozák sztarsinából kialakult – ukrán nemességet az orosz nemességgel azonos jogállásba helyezte. Ezen változásokra reagálva ebben az időszakban újabb történeti munkák készültek el, amelyekben a "cárnak hűséges alattvalói" nézetek jelentek meg az elvárásaikban immár többé-kevésbé kielégített ukrán nemesi történetírók tollából.

Szemléltető példaként szolgálhat *D. N. Bantis-Kamenszkij „Kis-Oroszország története”* (Bantis-Kamenszkij 1903), amelyben mind a "kozák krónikák", mind az "Isztorija Russzov" hatása felfedezhető. A történetíró az a cél vezérelte, hogy népe történetét az Orosz Birodalom elválaszthatatlan részeként mutassa be és bizonyítsa az ukrán nemesség feltétlen lojalitását a Romanov-dinasztia iránt. Hangsúlyozza, hogy az Oroszországgal történt újraegyesülés (vosszjojegyinyenyije) lehetett az egyetlen lehetséges alternatíva a kisorosz "nemzet" (=nemesség) fennmaradása érdekében, ami kizár minden más lehetőséget, így az önállósodási törekvéseket is (Bantis-Kamenszkij 1903: 205–208).

1842-ben jelent meg *N. A. Markevics* (1804–1860) nemesi származású ukrán történetíró munkája (Markevics 1842), aki "Kis-Oroszország történetét" írta meg öt kötetben. Markevics szerint a hetman egy nagyhatalom protektorátusát nem annyira hasznosnak, mint inkább elkerülhetetlennek tartotta, mert "egy józanul gondolkodó és igazi politikusnak" észre kellett vennie, hogy Kis-Oroszország területi elhelyezkedése, mely minden oldalról nyitott és kevésbé alkalmas a védekezésre, az ukrán népet az "ismeretlen sors és a vak véletlenek" játékszerévé teszi (Markevics 1842 II: 167–168). Ezzel a megállapításával a szerző kérdésessé teszi a függetlenség kivívásának a lehetőségét és feltétlenül szükségesnek tartja népének egy erős államhoz csatlakozását (priszjojegyinyenyije).

A fentiekben bemutatott "kozák krónikáknak" és az ukrán nemesi történetíróknak az 1654-ben kialakult, új ukrán–oroszl viszonytal kapcsolatban megalkotott nézeteiről összegzésként a következőket állapíthatjuk meg. A "krónikások" szerint egy önálló Ukrajna képe lebegett Hmelnyickij szeme előtt, amiről csak 1653-ban mondott le a zsvanyeci vereség hatására. Ettől kezdve a hetman az Oroszlországon belüli autonómia megszerzését és megtartását, valamint a kozák sztarsina jogainak és privilégiumainak a cár általi elismerését illetve kiterjesztését tűzte ki célul. Ugyanakkor a 18. század végén, 19. század elején született történeti művekben a szerzők már egy szót sem említenek a szuverén ukrán állam megteremtéséről mint lehetséges alternatíváról.

A Hmelnyickij-mozgalom szövetségesei közül valamennyi mű szerzője Oroszlország szerepét helyezi előtérbe – ami az orosz apológia kezdetének tekinthető –, de eltérő megközelítésben. A krónikaírók a kozák vezetők Oroszlország felé való közeledését végső szükségyszerűségnek tekintették, vagyis a két állam egyesülésén kívül szerintük nem lehetett más kiút. A nemesi történetírók felvetik annak a lehetőségét, hogy lehetett más alternatíva is Ukrajna számára, de egyértelműen az orosz fennhatóság bizonyult a legjobb megoldásnak.

Fontosnak tartjuk továbbá megjegyezni, hogy a fentebb áttekintett történeti munkák többsége az 1840–50-es években jelent meg nyomtatásban. Ezt a két évtizedet mintegy korszakhatárnak foghatjuk fel az ukrán historiográfiában, amely időszak az ukrán "nemzeti ébredést" jelezte. A történetírók az ukrán múlt dicső emlékei felé fordultak, a kozákság harcait – elsősorban a Hmelnyickij-érát – idealizálva.

A „kisorosz” kontra „nagyorosz” történetírás

A 19. század 20–30-as éveitől kezdődően új elemként jelentkezett az orosz történetíróknak az ukrán történelem iránt megélnkülő érdeklődése, melyet feltehetően az ukrán területeken kibontakozó – „nagyorosz” érdekeket fenyegető – nemzeti mozgalom váltott ki. Titkos társaságok alakultak Ukrajnában, amely politikai szervezetek közös jellemzője abban foglalható össze, hogy programjukban a föderációs törekvések mellett még nem merült

fel az önálló ukrán állam igénye, mert az ukránok szétszórtan éltek az osztrák, orosz és török birodalom területén.³

1899-ben – M. Hruszevszkij közreműködésével – megalakult az Ukrán Nemzeti Demokrata Párt, amely a nemzeti erőket fogta össze, majd a 20. század elejére az ukrán nemzeti mozgalom intenzitásában és komplexitásában is nagyot fejlődött.

A továbbiakban az „kisorosz” kontra „nagyorosz” felfogást követjük végig az 1830-as évektől 1917-ig terjedő időszakban.

Sz. M. Szolovjov (1820–1879) orosz történetíró kiemelkedő helyet foglal el az orosz historiográfiában (Szolovjov 1895), aki amellett érvel, hogy az 1654. január 8-i Perejaszlavi Radán összegyűltek egyhangúlag a "keleti cár keze alá" jutást választották mint az egyetlen helyes utat, és tekintettel arra, hogy az orosz kormányzat semmiféle hivatalos kötelezettséget nem vállalt Hmelnickij és a kozák vezetők előtt, ezért a későbbiekben semmit sem lehet felróni a Romanovok számára, amiért teljesen megszűntették az ukrán autonómiát a 18. század végén. Kiemeli továbbá, hogy Hmelnickij Oroszországon belüli hetmanságának négy éve alatt Kis-Oroszország teljesen elszakadt a múltjától, ahová már nem lehetett visszatérni (Szolovjov 1895: 206). Az orosz történetíró számára láthatólag nem léteztek Ukrajna sajátos nemzeti vonásai, ezért nem is tárta fel a Hmelnickij-mozgalomban jelen lévő történelmi alternatívákat.

V. O. Kljucsevszkij (1841–1911) orosz történész, aki legnagyobb mesterének Szolovjovot tartotta, folytatta illetve továbbfejlesztette nagy elődje munkásságát (Kljucsevszkij 1957).

Figyelemre méltó az a két észrevétele, hogy mikor a fényes győzelmei következtében szinte egész Ukrajna a hetman kezébe került, már egy ukrán fejedelemségről álmódzott az orosz cár védnöksége alatt; Kis-Oroszország "befogadása" ugyanakkor több évtizedre megnehezítette Oroszország nemzetközi helyzetét (Kljucsevszkij 1957: 115–117), ezáltal a Hmelnickij-mozgalom felkarolása többet ártott a Romanovoknak, mint használt, olvashatjuk a műben.

---

³ A legjelentősebb ezek közül a Cirill és Metód Társaság volt, amely szervezetet 1846-ban alapították ukrainai értelmiségiek és egyetemi hallgatók. Liberális szárnya a reményeik szerinti szláv föderációt – „Szláv Egyesült Államok” – békés úton, demokrata csoportja pedig forradalmi úton akarta megvalósítani. Céljai között szerepelt a föderatív Oroszországon belül az ukrán nép egyenjogúsítása az addigi uralkodó nagyorosz nemzettel.

A fentiekből kiderül, hogy Kljucsevszkij nem birodalomban gondolkodik, "nagyorosszága" nem azonos a cári birodalommal, sőt, közvetve egy önálló Ukrajna lehetősége is felrejlík az ilyen felfogásban.

A 19. századi ukrán és orosz történetírás kiemelkedő alakjaként tartják számon *N. I. Kosztomarovot* (1817–1885),⁴ aki Ukrajna és Oroszország történetét egymással szoros kapcsolatban kutatta (Kosztomarov 1884). A szerző amelletl érvel, hogy a kozák vezetők eredeti célja Ukrajna függetlenségének kivívása lehetett, amely törekvésnek azonban még nem volt realitása a 17. századi Kelet-Európában (Kosztomarov 1884 III: 303–310). A történetíró a Hmelnickij-mozgalmat és annak eredményeit vizsgálva, melyek közül első helyen a "perejaszlavi egyezménybe" rögzített és a 18. század végén elveszített ukrán autonóm jogokat emeli ki az orosz kötelékben, Ukrajna nemzeti autonómiájáért szállt síkra a cári birodalom keretein belül a 19. században.

Kosztomarovval ellentétes felfogást képvisel P. A. Kulis (1819–1882), a származását tekintve ukrán kismemesi családban született történetíró (Kulis 1887–89), aki Hmelnickijt „álnok, alattomos politikusnak” nevezte, akit saját egoista szándékai vezéreltek tetteiben, azt azonban elismeri, hogy a hetman tervei között szerepelt egy önálló fejedelemség létrehozása, amelynek függetlenségét a szomszédos államok egymás elleni kijátszásával akarta fenntartani. Határozottan állítja, hogy a Perejaszlavi Radán szó sem volt semmilyen – az ukránok által támasztott – feltételekről, sem pedig az ún. "perejaszlavi egyezményről", ugyanis az "orosz önkényuralmi ideológia ezt nem is tűrte volna" (Kulis 1887–89 III: 400).

Kulis műve úgy is értelmezhető, mint egyfajta erőteljes kritika és támadás a Hmelnickijt és mozgalmát a 19. század közepétől "felfedező" és idealizáló demokratikus ukrán nemzeti mozgalom ellen. A történetíró tagadja, hogy a Perejaszlavi Radán és az azt követő tárgyalásokon a kozák vezetők bármilyen garanciát akartak volna kérni Ukrajna jövőndő státuszát illetően.

A 19. század egyik legbefolyásosabb ukrán történésze, *V. Antonovics* (1834–1908) Bogdan Hmelnickijt tehetséges szervezőnek és hadvezérnek tekintette (Antonovics 1898), de tévedései és az ukránok "éretlensége" miatt szerinte törvényszerűen el kellett bukniuk a kozákoknak. Ezen megállapítása kétértelműnek tekinthető, mert jelentheti egyrészt Antonovics azon véleményét, hogy Ukrajna Oroszországhoz csatlakozása a hetman és a kozákok

---

⁴ Anyja ukrán jobbáglány volt, ezért származása alapján egyaránt sorolható az orosz és az ukrán historiográfiába. L. Niederhauser Emil – A történetírás története Kelet-Európában Bp., 1995: 226.

kudarcaként értékelhető, másrészt saját korára is kivetítheti és értékelheti negatívan a 17. század második felének történeteit. Ukrajna jövője szempontjából nem az Oroszországgal történő egyesülést tekintette az egyetlen lehetséges megoldásnak, ugyanakkor az ukrán nép politikai "éretlensége" miatt szerinte egy szuverén ukrán államnak nem lehettek esélyei a 17. századi Kelet-Európában.

D. I. Evarnickij (1855–1940) ukrán történész (Evarnickij 1895) egyike volt az elsőeknek, akik behatóan tanulmányozták a zaporozsjei kozákok történetét. Arra a megállapításra jutott, hogy az 1648–54. évi ukrán mozgalom elsősorban Bogdan Hmelnickij és a zaporozsjei kozákok összefogásának köszönhető.

„Nyolc éven keresztül harcolva a haza szabadságáért és függetlenségéért, Hmelnickij végleg meggyőződött arról, hogy Kis-Oroszország egymaga nem tudja megtartani az önállóságát, ezért a legjobb megoldásnak egy hatalmas uralkodó protektorátusa alá kerülést tartotta és figyelmét az orosz cárra, a keleti pravoszláv monarchiára fordította” – összegzi a szerző a hetman választásának okait (Evarnickij 1895 II: 45), de hozzáteszi, hogy a kis-orosz területek Oroszországhoz csatolása nem az egész ukrán nép megalégedésére történt.

Ukrajna történetét legbehatóbban *M. Hrusevszkij* (1866–1934) tanulmányozta, akinek fő művén, a tízkötetes Ukrajna-történetén (Hrusevszkij 1906) kívül 1915-ben jelent meg egy fontosabb munkája "Az ukrán kérdés történeti fejlődésben" (Hrusevszkij 1915) címmel, melyek alapján világosan végigkövethető Hrusevszkijnek az orosz–ukrán viszony jellegével kapcsolatos álláspontja.

Oroszország és Ukrajna egyesülését a körülmények által kikényszerített, véletlen eseménynek tekinti a történetíró, arra utalva, hogy a kozák vezetésnek az adott helyzetben nem kínálkozott más lehetősége, ugyanakkor hangsúlyozza a Hetmanátus különállását a Perejaszlavi Rada döntése után is, mert szerinte a két állam között mindössze katonai szövetség jött létre.

Az 1648–54. évi ukrán eseményeket mint a "nemzeti újjászületést" (Hrusevszkij 1906 IX: 610) vívott, az egész ukrán társadalmat felölelő népfelkelésnek nevezi. Az ukrán nemzeti koncepcióból kiindulva a történetíró hangsúlyozza, hogy Hmelnickij eredeti tervei között egyáltalán nem szerepelt az orosz fennhatóság alá kerülés lehetősége. Hrusevszkij már nem a kisorosz, hanem tudatosan az ukrán kifejezést használja, ezzel is elutasítva az orosz néppel való szoros összetartozás nagyorosz elméletét.

A tanulmányban bemutatott történészek nézetei gyakorlatilag megteremtették a kozák kérdés ukrán illetve orosz történetírásának vezérfonalát. Az ukrán historiográfia abból az alapálláspontból indult ki, hogy Ukrajna számára más lehetséges alternatívák – közöttük az önállóság megteremtésének lehetősége – is léteztek az Oroszországhoz történő csatlakozáson kívül és csak a végső kényszerűség vezette a kozák vezetőket az orosz kötelékbe.

A birodalmi érdekek által vezérelt "nagyorosz" történetírók egységesen azt hangsúlyozták, hogy Ukrajna kezdettől fogva predesztinálva volt az "orosz útra" illetve az Oroszországgal való újraegyesítésre, hiszen számukra más lehetőség nem kínálkozott.

A 17. század második felétől az 1840-es évekig terjedő időszakban az ún. "kozák krónikákban" és az ukrán nemesi történetírásban az ukrán "nemesi nemzet" koncepció kiformálódásának lehetünk tanúi. A kozák sztarsina és az ukrán nemesség "rendjük" jogait hangoztatva, érveket a "dicső" ukrán múltból, vagyis az 1648–54. évi mozgalomból merített. Az ukrán autonómia követelése mellett helyenként az önálló ukrán állam alternatívája is felmerül ezekben a művekben. Az utóbbi lehetőség kiemelése főleg a krónikára jellemző, míg a nemesi historiográfiában már az orosz apológiára utaló jelek mutatkoznak meg.

Mintegy válaszként az ukrán "nemzeti történetű" feldolgozásokra, indult meg a 19. század második felében az ukrán témájú orosz történeti munkák publikálása. Ezen művekben a "nagyorosz" birodalmi érdekek érvényesülnek és előtérbe kerül a cári önkényuralmi rendszer dicsőítése. Egységesen jellemző az orosz történetírókra, hogy nem ismerték fel a Hmelnyickij-mozgalom "nemzeti" vonásait és az Oroszországgal történő "újraegyesítésen" kívül más alternatíváknak – pl. szuverén ukrán állam – nem szentelnek figyelmet.

IRODALOM

- Antonovics (1898) – V. Antonovics – Harakterisztika gyejatyelnosztyi Bogdana Hmelnyickovo Kijev, 1898.
 Bantis-Kamenszkij (1903) – D.N. Bantis-Kamenszkij – Isztorija Maloj Rossziji Szpb., 1903.
 Evarnickij (1895) – D.I. Evarnickij – Isztorija zaporozsszkih kozakov I–III. Szpb., 1895.
 Hrabjanka (1854) – Létopisz G. Grabjanki Kijev, 1854.
 Hruschewskyj (1915) – M. Hruschewskyj – Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung Wien, 1915.
 Hrusevskij (1906) – M. Hrusevskij – Istorija Ukrajini-Ruszi tom I–X. Kijev, 1906.

- Ikonnyikov (1966) – V.Sz. Ikonnyikov – *Opit russzkoj isztoriografiji* Osnabrück, 1966.
 Isztorija Russzov (1846) – Isztorija Russzov ili Maloj Rossziji – Szocsinyenyije G. Konyisszkovo Moszkva, 1846.
 Kljucsevskij (1957) – V.O. Kljucsevskij – *Kursz russzkoj isztoriji* III. Moszkva, 1957.
 Kosztomarov (1884) – N.I. Kosztomarov – *Isztoriceszskaja monografija Bogdana Hmelnyickovo I–III. kötet* Szpb., 1884.
 Kulis (1887–89) – P.A. Kulis – *Otpagyenyije Malorossziji ot Polsi I–III*. Moszkva, 1887–89.
 Markevics (1842) – N.A. Markevics – *Isztorija Malorossziji I–V*. Moszkva, 1842.
 Rigelman (1847) – A. Rigelman – *Letopisznoje povesztvovanyije Maloj Rossziji i jeja naroda o kozakah voobse* Moszkva, 1847.
 Szamovigec (1878) – *Létopisz Szamovidca Kijev*, 1878.
 Szolovjov (1895) – Szoloviev Szergiusz – *Oroszország története* Ungvár, 1895.
 Velicsko (1864) – *Létopisz Sz. Velicsko Kijev*, 1864.
 Watson (1967) – H.S. Watson – *The Russian Empire 1801–1917* Oxford, 1967.

РЕЗЮМЕ

Идея самостоятельной Украины в историографии с середины XVII века до 1917 года

Проблема воссоединения Украины с Россией и вместе с этим идея независимого украинского государства заняла достойное место в творчестве современников: достаточно упомянуть Самовидца, Г. Грабянки, С. Величко и др. Интерес к этому вопросу не ослабел и в последующие столетия.

Вопрос о том, была ли Украина государством в середине XVII века – вопрос чрезвычайно спорный в исторической литературе.

Н.Н. Костомаров как историк-федералист не раз утверждает в своих работах, что главной целью Богдана Хмельницкого сначала была независимость Украины, но ее суверенность еще не имела шансов стать реальной в Восточной Европе XVII века.

По мнению Г. Карпова Б. Хмельницкий о какой-либо «самобытности Украины» под протекцией Москвы или другого государства не думал, а московское подданство для Гетьмана было конечной целью его личных и политических планов.

М.С. Грушевский как «национальный» историк пытался обосновать положение о полной «самостийности» украинского народа как в прошлом, так и в настоящем.